

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΓΓΕΛΟΥ
ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΚΟΥΡΟΥΚΛΗ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΕΡΤΣΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ποίηση - Κική Δημουλά

ΕΞΕΤΑΣΤΕΑ ΥΛΗ: «Πληθυντικός αριθμός», Κική Δημουλά (σχ. βιβλίο: σελ. 95-96)
«Γας ομφαλός» (σχ. βιβλίο: σελ. 111-115)

«Προτείνω “στους νέους”, λοιπόν, αυτό το μέγιστο, το εφ’ άπαξ δώρο, που μας κάνει ο χρόνος, τη νεότητα, να μην την ξοδέψουν τώρα ολόκληρη [...] Να ξοδεύουν τόση νεότητα την ημέρα όση χρειάζεται για να συντηρείται και να θριαμβεύει η αίσθηση πως τη διαθέτουν. [...] κάθε βράδυ, πριν κοιμηθούν, να πίνουν, ένα, το ίδιο πάντα, μεγάλο ηρεμιστικό όνειρο: το γεμάτο όνειρο του μέλλοντος που είναι όλο δικό τους»

Κική Δημουλά

Ερωτήσεις

1. Να μελετήσετε τα δύο ποιήματα της Κικής Δημουλά, «Πληθυντικός αριθμός» και «Αγγελίες», και να σχολιάσετε τη γλωσσική τόλμη της ποιήτριας, επιβεβαιώνοντας την απάντησή σας με συγκεκριμένες αναφορές και παραπομπές στα κείμενα.

Αγγελίες
Διατίθεται απόγνωσις
εις άριστην κατάστασιν,
και ευρύχωρον αδιέξοδον.
Σε τιμές ευκαιρίας.

Ανεκμετάλλευτον και εύκαρπον
έδαφος πωλείται
ελλείπει τύχης και διαθέσεως.

Και χρόνος
αμεταχείριστος εντελώς.

Πληροφορία: αδιέξοδον.
Ώρα: πάσα.

Κ. Δημουλά «Ερήμην» (Στιγμή 1991, σελ. 15)

2. Αφού μελετήσετε τις δύο τελευταίες στροφές του ποιήματος «Γας ομφαλός» (στίχοι 37-57), να σχολιάσετε τον τρόπο που η γλυπτική τέχνη τροφοδοτεί την ποίηση της Κικής Δημουλά.

Απαντήσεις

1. Αναγνωριστικό στοιχείο στην ποίηση της Κικής Δημουλά είναι η γλωσσική της τόλμη, ο τρόπος με τον οποίο αξιοποιεί, αλλά και ανατρέπει γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα της ελληνικής γλώσσας, ώστε να αναδείξει – με τον πλέον εκφραστικό, αλλά και πρωτότυπο τρόπο – βαθύτερες σκέψεις, συναισθήματα, υπαρξιακά διλήμματα. Ανατρέποντας τη δομή, ανακατασκευάζοντας λέξεις και νοήματα, εκφραζόμενη με οξύμωρα σχήματα, μετωνυμίες, προσωποποιήσεις αφηρημένων εννοιών και απρόσωπων αντικειμένων, συντάσσοντας ρήματα με απροσδόκητα υποκείμενα και αντικείμενα και αφήνοντας σκόπιμα φράσεις ημιτελείς, γοητεύει τον αναγνώστη μέσω της έκπληξης, αποκαλύπτοντας τρόπους έκφρασης τόσο οικείου όσο και πρωτοποριακούς. Εύστοχα λοιπόν χαρακτηρίστηκε η γλωσσική υπέρβαση που πραγματοποιεί η ποιήτρια ως «σουρεαλισμός της γραμματικής και του συντακτικού» και η ίδια ως «αναρχική των λέξεων».

Στα ποιήματά της, «Πληθυντικός αριθμός» (Το λίγο του κόσμου, 1971) και «Αγγελίες» (Ερήμην, 1958), τα οποία αποτελούν δύο από τα πλέον αντιπροσωπευτικά ως προς τις γλωσσικές αυτές επιλογές της κείμενα, η Κική Δημουλά δεν περιορίζεται σε ανατροπές γλωσσικών κανόνων, αλλά επιχειρεί με επιτυχία να ανατρέψει και την μορφή επικοινωνιακών πλαισίων, που στη συνείδηση του αναγνώστη έχουν ως βασικό τους χαρακτηριστικό την τυποποίηση του λόγου. Σε αυτά τα τυποποιημένα επικοινωνιακά πλαίσια δοκιμάζει μια ποιητική ανασκευή που παίρνει διαστάσεις παρωδίας της γλώσσας αλλά και της ζωής. Από την άλλη, διατηρώντας τα στοιχεία της τυποποίησης κατορθώνει να εκφράσει έντονα συναισθήματα – σχεδόν κραυγές αγωνίας – χωρίς να παρασύρεται σε εκφραστικές υπερβολές που θα υποβάθμιζαν το νόημα.

Συγκεκριμένα, στον «Πληθυντικό αριθμό» αξιοποιείται η γλώσσα της Γραμματικής επιστήμης. Η Κική Δημουλά μιμούμενη τον αποστεωμένο λόγο της διδασκαλίας, παράλληλα με τη γραμματική τεχνολόγηση τεσσάρων αφηρημένων ουσιαστικών, αναπτύσσει την αφήγηση μιας ερωτικής ιστορίας που οδηγεί στην απώλεια και τη συντριβή. Στις «Αγγελίες» η ποιήτρια εμπνέεται από το λόγο των «Μικρών Αγγελιών», λόγος σύντομος, επιγραμματικός, κωδικοποιημένος, για να κοινοποιήσει το υπαρξιακό της αδιέξοδο. Η παράλληλη μελέτη των δύο κειμένων επιτρέπει τον εντοπισμό των στοιχείων εκείνων που συνθέτουν το ιδιαίτερο γλωσσικό τοπίο του έργου της.

Ειδικότερα, αντικαθίσταται σε μια τυποποιημένη έκφραση η αναμενόμενη λέξη με άλλη, ανατρέποντας το περιεχόμενο και το σκοπό του επικοινωνιακού είδους: στη πρώτη στροφή στον «Πληθυντικό αριθμό» το ουσιαστικό «έρωτας» – στο πλαίσιο της γραμματικής αναγνώρισής του – δεν χαρακτηρίζεται «αρσενικό» ως προς το γραμματικό του γένος (άλλωστε στον στίχο που προηγείται η ποιήτρια το διευκρίνισε: «γένους ούτε θηλυκού ούτε αρσενικού»), αλλά ως «γένους ανυπεράσπιστου», ώστε να αναδειχθεί η αδυναμία του ανθρώπου - και όχι μόνο η δική της – να προβάλλει αντιστάσεις απέναντι στο συναίσθημα αυτό. Κατ’ ανάλογο τρόπο, στον πρώτο κίβλας στίχο των «Αγγελιών» η ποιήτρια δηλώνει ότι «Διατίθεται απόγνωσις / εις άριστην κατάστασιν» προκα-

ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ FRANCHISE

ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Σωτήρος & Αλκιβιάδου 132
Τηλ.: 210 4112507
e-mail: info@poukamisas.gr

ΑΙΓΑΛΕΩ: Θηβών 425 & Αδριανουπόλεως 10, Τηλ.: 210 5319805, **ΑΜΦΙΑΛΗ:** Κεφαλληνίας 8, Τηλ.: 210 4004200, **ΓΑΛΑΤΣΙ:** Ελ. Βενιζέλου 16, Τηλ.: 210 2224000, **ΓΛΥΦΑΔΑ:** Γούναρη 44 & Πόντου 87, Τηλ.: 210 9647806, **ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑ:** Ελ. Βενιζέλου 72, Τηλ.: 210 4622920, **ΚΑΛΛΙΘΕΑ:** Ελ. Βενιζέλου 188, Τηλ.: 210 9588891, **ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΣ:** Δημητρακοπούλου & Σπεσιών 38, Τηλ.: 210 4978027, **ΛΑΡΙΣΑ:** Ρούσβετ & Καποδιστρίου 1, Τηλ.: 2410 612660, **ΜΟΣΧΑΤΟ:** Χρυσοστόμου Σμύρνης 124, Τηλ.: 210 9401137, **ΝΕΑ ΣΜΥΡΝΗ:** Ελ. Βενιζέλου 233 & Μάρκου Μπότσαρη 30, Τηλ.: 210 9883771, **ΝΙΚΑΙΑ:** Απολλείας 214 & Διαμαντίδη 71, Τηλ.: 210 4975777, **ΠΕΙΡΑΙΑΣ:** Σωτήρος & Αλκιβιάδου 132, Τηλ.: 210 4112506, **ΠΕΡΑΜΑ:** Λ. Ειρήνης 177, Τηλ.: 210 4416454

λώντας τον αναγνώστη να την ακολουθήσει σε ένα ξεπούλημα ζωής.

Αξιοποιώντας τις αμφισημίες και τις πολυσημίες των λέξεων, παίζοντας ανάμεσα στην κυριολεκτική και τη μεταφορική σημασία, η ποιήτρια δίνει εξαιρετικά δείγματα γραφής σε μια γλώσσα που της το επιτρέπει και ενισχύει τον ποιητικό της στόχο. Έτσι, «στον Πληθυντικό αριθμό» ο έρωτας σε γραμματικό επίπεδο είναι «όνομα ουσιαστικόν», αλλά ως συναίσθημα χαρακτηρίζεται «πολύ ουσιαστικόν»: το ουσιαστικοποιημένο επίθετο («ουσιαστικόν») παύει στον επόμενο στίχο να είναι ειδικός όρος της γραμματικής και αποκτά την πρωτογενή του σημασία, αποτιμώντας τον έρωτα ως συναίσθημα που δίνει ουσία στο υποκείμενό του, την ποιήτρια και τον καθένα από εμάς. Στης δεύτερη στροφή των «Αγγελιών» η ποιήτρια διαθέτει προς πώληση «Ανεκμετάλλευτον και εύκαρπον / έδαφος», όμως δεν πρόκειται για κάποια έκταση γης, αλλά για το έδαφος της ζωής που ως πεδίο δράσης δεν αξιοποιήθηκε και δεν απέδωσε καρπούς, δηλ. προσδοκίες και στόχοι δεν επιτεύχθηκαν.

Άλλοτε η Κική Δημουλά μεταβαίνει από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο ή ακολουθεί την αντίστροφη πορεία: στον «Πληθυντικό αριθμό» η νύχτα τεχνολογείται ως ουσιαστικό που αφορά σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, όμως στον τελευταίο στίχο της στροφής, με τον χρονικό προσδιορισμό «από δω και πέρα» σε συνδυασμό με τη μετάβαση του ονόματος από τον ενικό αριθμό στον πληθυντικό, ο όρος αποκτά συμβολικές διαστάσεις, αποδίδοντας το αδιέξοδο και τη μελαγχολία της ποιήτριας ως αποτέλεσμα ενός έρωτα που οδηγεί στο σκοτάδι της ψυχής. Αλλά και στις «Αγγελίες» στο οξύμωρο σχήμα «ευρύχωρον αδιέξοδον» ο όρος «ευρύχωρον» αποδίδει μεταφορικά την μοναξιά της γυναίκας που βιώνει το τέλμα της ζωής της σε ένα άπλετο χώρο-χρονο.

Ο αναγνώστης διαπιστώνει ακόμα ότι και στα δύο ποιήματα ο λόγος είναι ελλειπτικός, καθώς τα ρήματα είτε απουσιάζουν (στον «Πληθυντικό αριθμό») είτε είναι ελλιπής η παρουσία τους, όπως άλλωστε αρμόζει στο επικοινωνιακό πλαίσιο που επιλέγεται. Το αισθητικό αποτέλεσμα και στα δύο κείμενα είναι η εμφαντική απόδοση των ουσιαστικών και κατά συνέπεια των συναισθημάτων που δηλώνουν και υποδηλώνουν: απώλεια, φόβο, αδιέξοδο.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει, τέλος, να γίνει στη χρήση λόγιων τύπων, στοιχείο το οποίο ο μελετητής της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας συναντά και στον Κ.Π. Καβάφη, από τον οποίο η Κική Δημουλά επηρεάζεται ως προς τη θεματική και την έκφραση. Όπως στον Αλεξανδρινό ποιητή, έτσι και στο έργο της Κ. Δημουλά η χρήση λόγιων τύπων αναδεικνύει περισσότερο την αυτοσαρκαστική διάθεση της ποιήτριας, αυτοσαρκασμός που αφήνει μια πικρή γεύση: «Ο φόβος / όνομα ουσιαστικόν / πολύ ουσιαστικόν», «Πληροφορία: αδιέξοδον. / Ώρα: πάσα».

Επιλογικά, στα δύο κείμενα της ποιήτριας επιβεβαιώνεται το σχόλιο του Νίκου Δήμου, σύμφωνα με το οποίο «η Δημουλά κάνει πράγματα με τη γλώσσα που κανείς Έλληνας ποιητής δεν τόλμησε... παίρνει εκδίκηση από τη γλώσσα για την απουσία, κάθε μοναξιά, κάθε φόβο της ζωής της. Τρομοκρατημένη από την ύπαρξη η Δημουλά τρομοκρατεί τη γλώσσα».

2. Το άγαλμα και γενικότερα οι γλυπτικές παραστάσεις αποτελούν συχνό σημείο αναφοράς στην ποίηση της Κικής Δημουλά, ή αλλιώς «Σημείον αναγνωρίσεως» (όπως προκύπτει από τον τίτλο γνωστού ποιήματός της), μέσω του οποίου αποδίδονται οι προβληματισμοί της για την ανθρώπινη ύπαρξη. Πρόκειται για εικόνες που προσφέρονται να υπηρετήσουν το συμβολισμό στην ποίησή της, καθώς – πέραν του γεγονότος ότι απαντούν συχνά στον ελλαδικό χώρο – αποτελούν ανόργανη ύλη που μέσω της δημιουργικής έμπνευσης ενός άλλου καλλιτέχνη, του γλύπτη, αποκτούν ψυχή, εκπέμπουν συναίσθημα, γίνονται ανθρώπινη ουσία.

Στο ποίημα «Γας ομφαλός» η Κική Δημουλά στη διάρκεια μιας περιήγησής της στον αρχαιολογικό χώρο των Δελφών έρχεται αντιμέτωπη με τη φθορά του χρόνου και την εγκατάλειψη, όπως αυτή αποτυπώνεται στα μνημεία. Ο λόγος, με αφετηρία την περιγραφή και παράλληλα με αυτή, συχνά γίνεται φιλοσοφικός, καθώς η περιηγήτρια - δημιουργός αφήνει το βλέμμα της να διεισδύσει στο εσωτερικό του σκληρού υλικού, του μαρμάρου, και να αναδείξει υπαρξιακές αγωνίες.

Τα εκθέματα του μουσείου (στίχοι 36-46) αποτελούν και αυτά με τη σειρά τους αφορμήσεις ενδοσκόπησης και προβληματισμού. Στη «στάση σκέψης» που πραγματοποιεί, η ποιήτρια βλέπει στις σπασμένες αρπότητες, στις γλυπτικές παραστάσεις που εκτίθενται, τη ματαιότητα του ανθρώπου που οδηγεί στην απώλεια της ολοκλήρωσης υπό το βάρος του φθοροποιού χρόνου. Ειδικότερα, στην εικόνα ενός γυναικείου ποδιού που μένει μετέωρο, αφού η γυναίκα που έτρεχε βοηθούμενη από την κίνηση του ποδιού δεν υπάρχει πλέον (στίχοι 38-40), στην εικόνα της ασπίδας που θα προστάτευε κάποιο ανώνυμο πολεμιστή, από τον οποίο έχει απομείνει μόνο η «κουλουριασμένη» κίνηση (στίχοι 41-43), αλλά και στην εικόνα της νεαρής δούλης που μάταια αναζητά το είδωλό της στο σπασμένο πλέον κάτοπτρο (στίχοι 44-45) η ποιήτρια βλέπει άλλη μια «σπασμένη αρτιότητα», τον εαυτό της που γνώρισε την ολοκλήρωση κοντά στο σύντροφό της και που ο χρόνος την κατακερμάτισε με το θάνατο του συντρόφου. Ένα οξύμωρο σχήμα η ζωή της, όπως και η ζωή κάθε ανθρώπου. Το σαρκαστικό σχόλιο για την τρίτη γλυπτική παράσταση «τώρα πώς θα καλλωπίζεται η υποδούλωση» (στίχος 47) επιστρέφει στον

εαυτό της και από αυτόν ανάγεται σε σχόλιο με καθολική, πανανθρώπινη εμβέλεια.

Τα αναπάντητα «γιατί» εικονοποιούνται στη γλυπτική παράσταση της Σφίγγας, του μυθικού τέρατος που με τα ενίγματα της οδηγούσε εκείνον που δεν έβρισκε τη σωστή απάντηση στον αφανισμό. Και μόνο οι μυθολογικές πληροφορίες για το πλάσμα αυτό καθιστούν το συμβολισμό του εναργή. Με την επιβλητική παρουσία του στο χώρο του μουσείου προβάλλεται το υπαρξιακό αδιέξοδο της ανθρώπινης φύσης.

Η ποιήτρια αποχωρεί από το μουσείο και κατευθύνεται προς την έξοδο του αρχαιολογικού χώρου. Η περιήγηση φθάνει στο τέλος της, χωρίς η ίδια να έχει δώσει ικανοποιητικές απαντήσεις στα ερωτήματά της. Αντίθετα, την απογοητεύει περισσότερο ο επιφανειακός τρόπος που άλλοι προσεγγίζουν το χώρο των Δελφών παρασυρόμενοι από την εμπορευματοποίηση της εποχής (στίχοι 47-48). Ωστόσο θα ανακαλύψει μια αλήθεια, εκεί, ανάμεσα στις χαραγμένες πέτρες. Πρόκειται για μαρμάρινες επιγραφές με αναθηματικά επιγράμματα σε νεκρούς άγνωστους σε αυτή, με τους οποίους όμως συνδέεται μέσω της κοινής ανθρώπινης μοίρας, μέσω του θανάτου. Άλλωστε και αυτή έμαθε πώς χαράζει το σκληρό, πώς πληγώνει ο θάνατος (στίχοι 49-52). Αναζητά λοιπόν στα επιγράμματα, που ο χρόνος έχει σχεδόν σβήσει, μια λέξη, ένα οινώ που θα λειτουργήσει ως απάντηση στα υπαρξιακά της αδιέξοδα. «Αναστηλώνει», δηλαδή αναγνωρίζει «μόνο τη λέξη ΕΠΤΟΗΘΗ» και αμέσως ο νους της φωτίζεται: η λέξη αυτή εκφράζει μια πανανθρώπινη αλήθεια και ένα πανανθρώπινο συναίσθημα, το φόβο μπροστά στο θάνατο, συναίσθημα αναπόδραστο και καθολικό. Είναι λοιπόν μάταιη η προσπάθεια συμβιβασμού με την απώλεια που ο χρόνος επιφέρει.

Η Κική Δημουλά, σε αντίθεση με πολλούς άλλους ομότεχνούς της, δεν βλέπει στην αρχαιοελληνική γλυπτική μόνο το μεγαλείο ενός πολιτισμού, αλλά και μια αφετηρία φιλοσοφικής ενατένισης του κόσμου και αναζήτησης απαντήσεων που πληγώνουν και ενίοτε ανακουφίζουν μέσω της αλήθειας τους,

